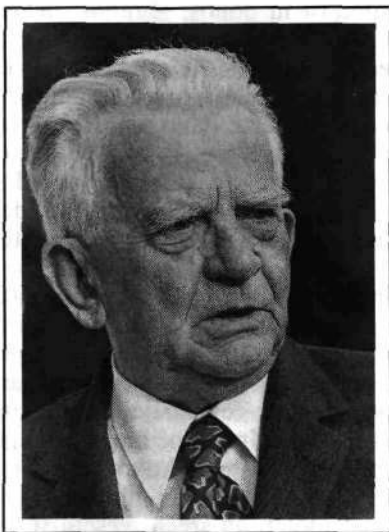

Josip Vidmar

14. 10. 1895–11. 4. 1992

Vidmarjeva smrt ni bila nepričakovana. Njegovo življenje se je dobesedno izteklo. Ob njegovi smrti se ne sprašujemo, kdo je bil, kaj je bil, ampak kako pravično zarisati njegovo podobo in pomen v slovenski kulturi in nacionalni zgodovini. Sled, ki jo je zapustil za sabo, teče skozi našo zavest. Bil je velik kritik, pa tudi esteta, zato ni naključje, da je najbolj živ in prepričljiv prav njegov esejistični opus z najrazličnejšo tematiko. Vsekakor pa prevladujeta temi o slovenstvu in o umetnosti. Namesto nekrologa, ki bi ga napisal kdo, ki ga je поблиže poznal, se z njim strinjal ali mu nasprotoval, smo se odločili za nekaj značilnih odlomkov iz njegove esejistike, prepričani, da bo tako naš spomin nanj najbolj avtentičen, živ in pravičen.

Ur.

Sprehod skozi Vidmarjevo misel

Govoreč o bistvu narodnosti ali o narodnem značaju sem uporabil analogijo in sem ga prispodabljal s Kantovim pojmom »čistega razuma«. Zakonitost in ustroj človeškega uma, ki sta opisana s tem filozofskim pojmom, sta neiztrebljiva. Zdita se večna, kajti v našem razumu ni možnosti, da bi si mogel zamisliti lastno naravo drugačno, kakor mu je dana. Narodnost ali moralna struktura skupine ljudi, ki so po nji združeni v en narod, leži v kozmosu človeške notranjosti nekje med osebnim značajem, ki je minljiv, toda nespremenljiv, in čistim razumom, ki je nespremenljiv in

večen. Narodnost je značaj kolektivne individualnosti, ki lahko živi po več tisoč let. Ta značaj je kakor osebni značaj in kakor čisti razum vdelan kot nekaka duševna zakonitost v človeka, ki ima do nje dolžnosti kakor do vsega, kar je bilo položeno vanj.

Prva in najelementarnejša človeška dolžnost je zvestoba samemu sebi, je volja in pripravljenost, biti resnično tisto, kot kar so si te zamislile neznane usodne moči, in živeti za misel, ki je v tebi, čim točneje in čim verneje. V tej volji se križata vdanost in ponos, zbranost in pogum. Zvestoba čistemu razumu, ki je zakon tudi tvoje umstvenosti, je nujna; prestop zoper njo ni greh, marveč bolezen. Lahko pa si nezvest svojemu osebnemu značaju. Lahko živiš zoper njega, lahko ga nasiljuješ, lahko lažeš s svojim življenjem. Prav tako je človeku dano na izbiro razmerje do narodnosti. Lahko si jo prizna, lahko tudi ne. Lahko se ji na videz tudi odreče. Zatrete je v svoji naravi ne more, to se pravi, zavedno se lahko prišteva h kateri koli narodnosti, ne more pa spremeniti dejstva svoje narodnosti, se pravi izvirne strukture svoje človečnosti, po kateri je podoben svojim rojakom.

Ta struktura, ki je v narodnem kolektivu tako mogočna sila, je seveda v posamezniku rahla in komaj zaznavna shema, ki se objektivno in opazno javlja kot neka posebnost samo v celoti življenja in pa v dejanjih, v katerih je osredotočena vsa značilnost neke človečnosti. Med ta dejanja spadajo v prvi vrsti vse umetniške storitve. Zato se često čuje, da umetniki s svojim delom odkrivajo narodom njihov značaj. Mnogo očitneje pa se javlja narodnostni žig, ki ga nosi sleherni posameznik subjektivno. Zgodi se tvojemu narodu krivica, zadeni ga nesreča, ti in sleherni njegov član bo začutil pekočo bolečino, ogorčenje, žalost; doléti ga sreča, veselil se boš, in sicer globlje in čisteje, kot se umeš veseliti lastne sreče. To je veselje tvoje krvi in tvojega duha, ki je urejen in ubran po značaju naroda, kateremu pripadaš.

(1932)

*

Med tem vsečloveškim in neizpremenljivim čistim razumom in narodnostjo je neka sličnost, ki pa jo je treba omejiti v dvojnem smislu. Prva omejitev zadeva obseg vnanjega področja. Čisti razum je umstvena osnova človeške vesoljnosti, narodnost pa živi in se uveljavlja v omejenih človeških skupinah tako, da nosi vsaka izmed njih drugačno, lastno narodnost. Iz tega razloga so narodi umrljivi in njih narodnost je minljiva, dočim je čisti razum neiztrebljiv. Drugič predstavlja čisti razum umsko osnovo človeške biti. Narodnost ni umska. Morebiti je um področje, v katerem je njen učinek najmanjši. Vse njeno bistvo je obseženo v posebni in za vsak narod nekoliko drugačni sestavi ali strukturi poglavitnih človeških svojstev ter moči. V vsakem narodu žive na primer um, čuvstvo in fantazija, ali v vsakem narodu so odvisnosti med njimi samimi nekoliko drugačne, prav tako pa so drugačne tudi odvisnosti med njimi in ostalimi pojavi človeške narave. V enem narodu je poudarjena ena izmed teh prvin, v drugem druga. V prvem je tesneje zvezana z enimi svojstvi manj duhovne človeške prirode, v drugem z drugimi. Skratka, osnova vsakega naroda je poseben človeški lik, posebna notranja urejenost, poseben človeški osnutek, ki je vtisnjen v vse člane iste narodnosti in ki daje vsemu življenju naroda pečat neke nedvomne, četudi morda neopredeljive enotnosti. Narodnost ali narodni

značaj je nekaka temeljna in apriorna bitnost, je »čista čud« ali »čista nprav« pripadnikov istega naroda, iz katere potekajo kakor zavest o skupnosti in oddeljenosti od drugih, tako tudi jeziki narodov, njihove državne tvorbe in vse kar še obsega pojem narodnega življenja.

Primeri s čistim razumom se mi je zdela važna iz marsikaterega vzroka. Kaže nam, v kakšno globino človeške narave je zasidrana notranja zakonitost, ki ji pravimo narodnost. Iz neiztrebljivega čistega razuma je lahko sklepati na njeno trdoživost in odpornost. Veličina, nujna obveznost in pomembnost bitnosti, ki jo označuje pojem čistega razuma, vzbuja slutnje o veličini, pomenu in svobodni obveznosti narodnosti, ki mu je v omejenem področju človeške moralne narave podobna in sorodna.

(1932)

*

Slovenski narod eksistira. Nastal je, kot nastajajo vsi narodi, nezavedno in iz naravne potrebe. Razdelitev človeštva v narode je naravna nujnost, ki bi se dala primerjati razdeljenosti dela v človeški družbi. Človečanski ideal bo dosežen prej in bolj gotovo, če se mu bo človeštvo približevalo po več potih. Vsak narod se mu mora bližati po čisto svoji poti, ki mu jo določa notranji ustroj njegovega duha in ki ni le obvezna, marveč edina možna za vsakega njegovega člana. Zato pravi Tagore nekje, da je narodnost za poedinca edina pot do popolnosti. Toda kakor vse živo, tako je minljiva tudi narodnost. Ustroj duha, ki daje narodom njihovo individualnost, v dolgem prizadevanju popusti, postane ohlapen in ne more več držati narodovega duha v tistem napetem stanju, ki je potrebno za približevanje idealu. S tem poneha v narodu duhovna plodnost, narodna zavest polagoma oslabi, dokler končno popolnoma ne zamre. Tedaj se ljudstvo, ki je to narodnost predstavljalo, lahko spoji z drugimi narodi in prične ustvarjati z njimi nove narodne skupine in nove kulture. Tako je izginil s sveta provansalski narod, ki je ustvaril čisto svojo in visoko kulturo, potem pa se je spojil deloma s francoskim, deloma pa s španskim narodom. In to je usoda vseh narodov.

Taka sta naravni konec in naravna smrt naroda, ki nastopita zavoljo notranje izčrpanosti. Mislim, da še ne more biti govora o notranji izčrpanosti slovenskega naroda. Saj smo se komaj prav zavedeli, saj smo komaj začeli ustvarjati svojo kulturo in s tem izvrševati svoj poklic in svojo nalogo. Opustiti sedaj svojo narodnost bi pomenilo ustaviti se na pol poti ali izvršiti samomor. Ljudstvo, ki bi to storilo, bi bilo podobno tistemu svetopisemskemu hlapcu, ki je svoj talent zakopal, in bi človeštvo prikrajšalo za važno in svojevrstno predstopnjo k vsečloveškemu idealu. Zavoljo tega se mi zdi vsako vmešavanje v tako važne in velike naravne uredbe, kot je življenje narodov, nedopustno in drzno.

(1932)

*

Umetnost je stopnjevana zavest. Stopnjevana zavest iz stopnjevanega doživljanja. Lirika tembolj. Stopnjevano doživljanje je hkrati vir zavesti in tistemu duhovnemu spominu, ki ga je Fr. Levstik nekoč poudarjal kot svojski dar pesnika, s katerim da »more obdržati v sebi, kar čuti tu in tam«,

česar nepesnik ne more. Ta zavest in spomin hranita jedro pesniške tvorbe – izpoved, vsebino čustvo. Čustvo in vse dejansko notranje življenje pa ne teče v preprostem, strogo omejenem toku, marveč je obdano in se hrani od nenehnega snovanja, neštetič bežnih vtisov, predstav, doživetij, pomisli. Kakor glavni tok notranjega življenja je jedro pesmi, doživetje, povito v kometsko meglo domislekov, opazovanj, asociacij, ki sestavljajo tisto, kar pri pesmi imenujemo izraz. Izraz živi od drobnega snovanja, ki obdaja gosti tok čustva. Stopnjevana zavest ima tudi stopnjevan spomin za te drobne doživljaje. In ta spomin je fantazija. Goethe je opredeljeval umetnost tudi kot eksaktno fantazijo, torej kot tak spomin za ta bleščeči prah, ki je v globokem skladu z resnično naravo pojavov in ki jih hkrati smotrno in eksaktno združuje v izraz razpoloženju, čustvu in vsej osebnosti, ki se hoče izpovedati. Ta vernost na obe strani, nasproti drobnemu preblisku in nasproti osebnosti je vsa zajeta v Goethejevi besedi eksaktnosti, ki je prvi subtilni kriterij za pesniški izraz.

*

Od dveh nadosebnih tem, ki sta vpleteni v tkivo naše poezije, je nacionalna starejša. In kakor to dejstvo za narodno motiviko in za njeno vrednost ne pomeni nič, je vendarle neko merilo za njeno uporabnost v pesništvu. Njeno daljše življenje v človeški zavesti jo je prilagodilo, pripojilo svetu, ki je prava domena poezije, dalo ji je domovinsko pravico v človeškem srcu, jo povežalo s čustvenimi in vitalnimi močmi človeške narave, s katerimi se veže živo in toplo, da se more hkrati z njimi izražati v povsem intimnih izpovedih ali vsaj ob njih. Socialno čustvo je mlajše, bolj omejeno na območje zavesti, zato tudi manj intimno, se pravi manj povezano z močmi srca, zato tudi njegov izraz naravno nagiba k retoriki. Vrhu tega se pri nekaterih naših pesnikih to čustvo pojavlja docela izolirano, kar njihovemu delu ne obeta dolgega življenja v umetnosti, dasi je odigralo svojo splošno zgodovinsko vlogo.

Kljub svoji siceršnji pomembnosti vendar nobena nadosebna tematika ni poglobitveni predmet pesništva, zlasti ne lirike. Priroda te je predvsem tisto, čemur bi lahko rekli prvotno ali osnovno človeško življenje, ki obsega čustvene in vitalne odnose posameznika do življenja kot takega, do njegovega smisla, odnose do smrti, do narave, do sočloveka, do drugega spola, do notranjega poklica in podobno. Ta notranji svet daje gradivo za pesmi, ki spremljajo narode stoletja, ker se nanašajo na trajnejše elemente življenja, kakor so omenjeni zgodovinski momenti, in ker zlasti v mirnejših dobah zadevajo vsakogar, in to globoko in intenzivno. Pesmi z nadosebno tematiko pozivajo k dejanjem ali vsaj k trdnejši zavesti, pesmi z življenjskimi temami pa nam slade in plemenitijo čustva, bude v nas tanjšo občutljivost, tešijo nas in nam hkrati bude hrepenenje, morda sicer nedoločno, vendarle pa polno žlahtnega koprnenja po lepoti v lastnem srcu, v ljudeh in v življenju. To nalogo umetnosti izpolnjuje v našem pesništvu znatno število umotvorov lepe vrste poetov. Spremljajo nas v življenju in v njegovih najraznovrstnejših momentih, pripevajoč nam svoje čarobne melodije. In če se pesmi posameznih pesnikov zbero v zaključene skupine, čutimo v njih tudi njihove tvorce neposredno, njihove nežne ali mogočne osebnosti z njihovo enkratno naravo, z njihovo zgodbo in z vsem njihovim notranjim snovanjem. Vrsté se pred nami, vsak izrazit v svoji edinstvenosti, ko govori

svoje samogovore in tožbe in izpovedi in vsi govore o človeku, o njegovem zemeljskem bivanju, o smrti in o živih močeh človeškega srca.

*

Umetniška lepota je vsekakor bližja našemu moralnemu svetu, hkrati pa vsa umetnost priča, kako se oplaja z lepoto narave, ki jo, podajajoč življenje, uporablja kot prispodobo ali simbol in jo hkrati opeva in povečuje kot večen navdih za ustvarjanje naše lepote, povsem kakor poje Prešeren o neiztrohnjenem srcu mrtvega pesnika, da so mu sonce, luna, zvezde vdihnile v življenju nemalo pevskih sanj. Sicer pa velja vse to samo do meje. Onstran te pa se naša čustva, ki jih zbujata obe lepoti, kljub vsemu različnemu prelivajo, prehajajo drugo v drugo ali vsaj žive tesno drugo poleg drugega. Pogled v zvezdnato nebo in razmišljanje o njem nas lahko privede do skrajne groze nad nesmisлом našega bitja in vsega, če nam pred to ugotovitvijo misel le ne zastane, saj je vendarle nemogoče in nesmiselno govoriti o nesmislu veselja. Pri tem našem razglabljanju pa nas hkrati navdajata zavest in ponos nad tem, da smo tragična, toda edina bitja, ki se vsega tega zavedajo in ki imajo celo neke zametke vednosti o teh velikih stvareh v svojem duhu. Obratno pa se nam pri svečanih besedah Maksima Gorkega: »Človek! Kakšna ponosna beseda!« zgotovi, da nam v zanosu te izjave nenadoma zazveni tragična nota, ki, bogvedi zakaj, nedvomno spremlja to visoko misel kot njena senca. V teh globinah in razsežnostih so učinki obeh lepot združljivi drug z drugim.

Kako verno in umno je to občutil Kant, ki je nekoč izpovedal, da ga dve stvari na svetu navdihujeta z najglobljimi občutki, in sicer pogled v zvezdnato nebo in pogled na moralni zakon v človeškem srcu. Tukaj sta obe lepoti v bistvu v zadnjem smislu enaki. Kot taki pojasnjujeta druga drugo in se razlagata kot dragocenost našega življenja, ki nam globoko osvežuje našo naravo in njeno brezdanjo sorodnost z vsem, kar je, in s smislom ali nesmisлом vsega, kar je. Neločljivi sta in taki morata biti tudi za razbirajočo misel.

(1981)

*

In še je pri obeh elementih, pri vodi in zraku, povedati, da sta oba tudi odlična glasbenika, kadar njuna muzika ne prestopa meje naših čutov. Raznovrstni šumi vetra in njegova muzika v drevju, v bučanju gozda, v zavijanju okrog vogalov hiš in v dimnikih so lepa muzika. Kakšna blaga, pomirjujoča in atavistično osrečujoča in vznemirljiva godba je to, ki govori človeku o vsem ali k vsemu, kar se poraja v njegovi domišljiji. In hkrati tihi šepet valov ali plime in oseke, štropotanje dežja, žuborenje studencev in potokov, šumenje rek, bučanje in grmenje slapov! Nevarno grgranje vrtncev in požiralnikov pa bučanje povodnji, kakšna raznolika muzika, ki je lepa in pomirjevalna, dokler s svojim hrumom ne prestopi meje, ki je začrtana v našem čutu, ko se njena muzika sprevrže v kaotično bučanje in rjojenje, ki nas samo še straši in prevzame z atavistično zono. Po svoji

zagonetni neopredeljivosti je muzika teh dveh elementov predhodnica neopredeljivi in zagonetni muziki, ki si jo ustvarja človek.

(1981)

*

Ljubeznivo doletavajo iz daljnih prostorov do nas svetlobe drugih vesoljskih ognjev ali zvezd, ki krase naše nočno nebo. Najljubeznivejša med njimi je nemara mesečina, ki je sicer samo odsev sončne svetlobe, toda mehak odsev, poln miline in poezije, ki jo je človek stokrat in tisočkrat užival in opeval. »Na jasnem nebu mila luna sveti,« je med drugim v svojem čarobnem sonetu čustveno spregovoril Prešeren o čaru te svetlobe, ki da nam razodeva vse čudeže noči. Toda lepe so človeštvu tudi vse mnogotere igre dnevne ali sončne svetlobe: zore ali zarje, vsi čari luči s sencami in odsevi, in vse tja do mavric in fatamorgan, o čemer je tako strastno pel v svojih pesmih Oton Župančič, ki ga z vso pravico lahko imenujemo pesnika luči in svetlobe. Pomisliti pa je za trenutek o pojavu mavric, pri katerih je njih lepota tako intenzivno povezana z naravnim zakonom o skrivnostni sestavi svetlobe.

Drage in lepe so nam tudi luči naših bivališč, hiš, cest in mest, s katerimi si pomagamo, da razsvetljujemo temo, ki nas obdaja. Poetičen je tolikrat opevani ogenj v kaminih, ki je duša hišne idile; lepi pa so tudi ognji vojaških taborov v nočnih premorih med bitkami. Z lučmi tudi krasimo svoje praznike in svečanosti, ob katerih uprizarjamo često še slikovite ognjemete, kakor tudi gledališčniki z lučmi iz žarometov skušajo stopnjevati čare odrskega dogajanja. Vse te naše luči so nam lepe in svoji izvoljenki in luči se je Prešeren poklonil hkrati, ko je Julijo ogovoril z drago besedo: »Luč, ti ljubezniva.«

(1981)

*

Kakor veste, veljam v sedanji slovenski kulturniški zavesti ko nekakšen literarni Jago. Ne vem, mislim pa, da tega imena nisem ravno zaslužil, ampak drži se me precej trdovratno in zoper to niti ne protestiram. Dobro, naj bo tako. In ker sem Jago, si bom dovolil z njegovo mislijo opravičiti svoje naslednje razpravljanje. Jago pravi nekje: Jaz nisem nič, če nisem zabavljač. V primeri s tem velikim mojim stroko lahko rečemo samo – jaz nisem nič, če nisem kritik. In ker tako mislim, moram našim piscem položiti na srce, naj bodo pozorni pri svojem delu, naj izvršujejo svoj poklic z vso vestnostjo in z vso zavestjo o tem, kaj literatura v bistvu pomeni. V poudarek tega jim lahko povem samo to, da je pokojni Krleža, ki je veliko drugoval z menoj, nekoč in večkrat ponavljal: z Vidmarjem se v ničemer ne strinjam, razen v tem, da je literatura važna stvar. In to važno stvar vam priporočam, da vam sede v zavest in da svoje literarno početje opravljate z zavestjo, ki bo vsebovala dejansko misel o tem, da je literatura resnično važna, in to ne samo artistično, kar nekateri mislijo, ampak tudi človeško izredno pomembna. To se mi zdi, da bi bila neka slovenska misel o kulturi, ki je danes aktualna, kajti v slovenski kulturi se zadnje čase zelo na široko šopirijo razna imena, ki ne zaslužijo priznanja, da so tvorci kulture. Resnično ne. In zaradi tega še enkrat pozor na to, kaj se v literaturi

dogaja! Pisci pa naj gledajo, da bodo zmeraj lahko imeli v sebi upravičeno zavest, da res spadajo na svetovni trg...

(1985)

*

Od pisatelja zahtevam duha in pameti. Zahtevam, da me popelje v doživljanje, ki je pretresljivo in globoko človeško hkrati. Hočem jokati »zaradi Hekube«, ki mi je tuja in ki sem ji tuj... To je tisto sublimirano človeško. Tu ni ničesar osebnega, kar bi bilo lahko korist v grobem pomenu besede. Tu izgine vse, kar nas omejuje in utruja v dnevnem življenju... Pisatelj odstopa nekaj od svojega notranjega bogastva meni – bralcu, dokler sem v stiku z njegovim delom... Če kaj lahko popelje človeka v višje življenje, je to prav ta jok zaradi Hekube...

(1985)

*

Takrat sem nemara prvič v življenju začutil srce od notranjega razburjenja. Utripalo mi je kakor preplašeno; napol omamljen in napol že znatiželjen sem se zbral in se prisilil k pozornosti. Prebiral sem težke stavke, polne še neslišanih misli, po trikrat in po petkrat, in zazdelo se mi je, da pričnjam razumeti. In razumeti se mi je takrat nenadoma zazdela nova in velika stvar! To, kar sem bral, ni bila povest. Bilo je nekaj kakor hvalnica, kakor himna človeku. Himna vsem človeškim rečem, zlasti njegovi nesmrtni, svobodni, svetli Misli. Ugledal sem Človeka, »izgubljenega sredi pustinja vesoljstva, samega na neznatnem koščku zemlje, ki leti z neznano hitrostjo nekam v globino neizmernega prostranstva«, Človeka, ki obdan od vesoljnega mraka neustrašeno »stopa k zmagam nad vsemi skrivnostmi neba in zemlje«. Z njim hodi njegova edina družica – Misel, za njim pa truma njegovega čudnega, nekoliko strašnega spremstva. In Misel osvetljuje in razkrinkuje drugega za drugim človekove spremljevalce: Ljubezen, Prijateljstvo, Nado, Zavist, Smrt, Brezumje, še Smrt, Potrtost, Otožnost, Žalost, votlooko Vero in spet Smrt. Ti strahovi mu jemljejo moč in človek slabi, omahuje, se uklanja. Žalost, Nada in Vera ga zagrnejo v svoje spokojne objeme. Toda Misel ga prebudi znova. Pokaže mu vnovič prave podobe teh strahov ter ga pokliče k njegovemu tragičnemu in prelepemu poslanstvu: razsvetljevati temo, goreti kolikor mogoče svetlo, biti luč vsem temnim globinam okoli sebe in – ugasniti. Tedaj Človek ozdravljen spet vzdigne glavo, sledi svoji misli, se priznava k svojemu poslanstvu in stopa naprej in navzgor...

To so bile temne in svečane stvari in čisto nove stvari, ki sem jih zdaj slišal in gledal prvič v življenju. Ki sem jih razumel prvič v življenju, in ravno tolikšno srečo, kakršno mi je dajala ta strnjena in velikopotezna podoba človeškega življenja, ravno tolikšno blaženost sem občutil nad tem, da vse to razumem, vse te besede, ki sem jih kajpada vse že poznal in slišal in bral, so nenadoma oživele. Zdaj se je vsaka od njih kakor živa senca ločila od tistega, kar sem občutil kot svojo notranjost. In notranjost sama, ki mi je bila dotlej nevede kakor nekakšna gladka in svetla zrcalna ploskev, se mi je v radosti in začudenju razgrinjala, odpirala v globino in na vse

strani in se spreminjala v temno prostranstvo s črnim obokom neba, na katerega robovih so se užigale fatamorgane bodočih stvari.

Tako sem prvič začutil samega sebe in pričel misliti kot jaz, osebno, ne več tako, kakor sem mislil dotlej, brez zavesti o samem sebi. Storil sem ob teh desetih straneh na nepojmljiv način velikanski skok od otroka do človeka, in sem se iz nekdanjega dremotnega brezosebnega polsna zbudil v živo in v svoji novosti pretresljivo osebno zavest. Mahoma sem se občutil kot človeka in sem v tej drami Človeka gledal nekaj sorodnega in svojega. In kakor sem s slastjo podlegel mračni sugestivnosti pisateljevega prvida, tako sem še z večjo radostjo opazoval napore svoje misli, da bi se izvila magiji njegove besede in krenila po svoji poti. Strmel sem naivno pri trditvah, kakor da na primer Misel »v trenutkih svoje utrujenosti ustvarja bogove, v času čilosti pa jih meče s prestolov« ali da »je Smrt iz živali naredila Človeka in ustvarila množico bogov, filozofskih sistemov, ved – ključev do svetovnih ugank...« in sem slutil njihovo resnico. A še bolj pomnim svoj prvi neverni smehlaj pri tem branju, ko sem naletel na takole misel: »Grem, da zgorim svetlo in kolikor mogoče globoko razsvetlim temo življenja. In smrt je zame – plačilo.«

Od takrat sem Chopinove »Nokturne« poslušal velikokrat in vselej z užitkom, ki ga daje začarano bogastvo tega razkošnega in sladkega cikla. Toda saj o celoti tega dela njegovega opusa ni mogoče govoriti takole na kratko. Preiti moram k stvari. Stvar pa je ta, da si mi je med temi melodičnimi in večidel večerno ali nočno melanholičnimi kompozicijami nekako prav posebno priljubil »Nokturno v e-molu«, ki spada med Chopinove zelo kasne, če ne kar postumne skladbe. To je nekakšna njegova predsmrtna misel, tožba, kolikor je res tožba, na vsak način pa nekakšno slovo. Od česa? Razume se, da od življenja, od sveta. Kot tak ta nočno pridušeni spev skoraj ne more biti drugačen kakor otožen, bridko otožen in vendar ves prepojen z neko sladkostjo, ki ne more biti drugega kakor ljubezen. To ljubezen morda duše solze, toda ne slabotne in brezupne, temveč zadržane, močne, dobre in spet ljubeče.

Seveda ne znam razložiti ne opisati te čustvene vsebine. Moj odnos do smrti in slovesa od sveta, ki se vsakemu od nas nezadržno bliža, je nekako drugačne narave, čeprav vsebuje tudi čustvenost, o kateri sem govoril. Mentalen je. In obsojenec take vrste se predvsem ukvarja s starimi vprašanji: Kdo si in kaj si? Kaj je to, kar si, kar smo vsi, ves človeški rod od pamtiveka do danes in še dalje spričo neizmernegega, strašnega vesolja? Kaj si opravil in kaj bi bil mogel in moral opraviti? Čemu vse to? Sama vprašanja, na katera si resnično ne znaš odgovoriti, toda že se poslavljajš in to neznano in kar samo nekako si, se bo izgubilo popolnoma tako, kakor se zgubi voda v pesku. Da, odpravljajš se in se poslavljajš neveden in začuden in seveda z bolečino, ki je ne znaš niti izraziti.

(1975)

Izbrala
Marija Javoršek